

ÖBEK, TAKIM (TAMLAMA) VE BELİRTEÇ TAKIMI (ZARF TAMLAMASI)

Tahir KAHRAMAN*

ÖZET

Başlangıç bölümünde, Türkçe dil bilgisinde, “belirtme öbeği” teriminin ne anlamda kullanıldığını açıklanıyor.

Yazıda; “öbek (grup)” başlığı altında, bu terimin dil bilgisi kaynaklarında hangi anlamlarda kullanıldığı ve nasıl tanımlandığı, yayınlardan alıntı ve özetlerle veriliyor. Bu tanımların ayrı ve benzer yönleri üzerinde duruluyor.

“Öbek” teriminin, “dar anlam ve geniş anlam” olmak üzere iki değişik anlamda kullanıldığı belirtilerek değişik anlamdaki bu “öbek”lerin tanımları yapılıyor.

“Öbek” ile “birleşik sözcük” terimlerinin ayrı anlamlara geldiği ve birbirinden ayrılması gerektiği belirtiliyor.

“Takım (tamlama)” başlığı altında, incelenen dil bilgisi – söz dizimi kaynaklarının bu terimi tanımlamaları üzerinde değerlendirmeler yapılıyor.

S. S. Mayzel’in “Türk Dilinde İzafet” adıyla geniş özeti yayımlanan doktora tezindeki açıklama ve örneklerden söz ediliyor.

“Takım (tamlama)”nın ne anlamda kullanılması gerektiği belirtilerek bu terim tanımlanıyor. Kaynaklarda, genellikle “ad takımı (tamlaması)” ve “sıfat takımı (tamlaması)” adlarıyla anılan iki çeşit takım olduğu belirleniyor.

“İyelik takımı” başlığı altında, birinci ögesi kişi adından oluşan takımların, 3. bir takım çeşidi olarak işlenmesi gereği ortaya konuluyor.

---

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi, Türk Dili Anabilim Dalı, tahir.kahraman@deu.edu.tr.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“Belirteç takımı (zarf tamlaması)” başlığı altında; “belirteç + sıfat” ve “belirteç + belirteç” biçiminde kullanılan belirtme öbeklerinin birer “belirteç takımı” sayılması gerektiği, gerekçeleriyle birlikte öneriliyor.

Sonuç olarak, Türkçede 4 çeşit takım olduğu, bunların “iyelik takımı, ad takımı, sıfat takımı, belirteç takımı” olarak adlandırılması gerektiği belirtilerek yazı bitiriliyor.

Anahtar Kelimeler: belirteç takımı, iyelik takımı, öbek, takım.

GROUP, CONSTRUCTION AND ADVERBIAL CONSTRUCTION

ABSTRACT

In what sense ‘determiner phrase’ is used in Turkish grammar is explained in introduction.

In the essay, under the heading ‘group’, how this term has been used in grammar sources, and how it is defined are explicated through summaries and with reference to literature. The resemblances and differences between those definitions are touched upon.

The various meanings of those groups are defined, remarking that the term ‘group’ is used with a ‘narrow’ meaning as well as with a ‘broad’ meaning.

It is put forward that ‘group’ and ‘compound word’ have different meanings, that they should be separated.

Assessments are made on the definitions of this term given in grammar-syntax books analyzed under the heading ‘Set (Construction)’.

Explanations and examples are mentioned, which are taken from S. S. Mayzel’s ‘Türk Dilinde İzafet’, the broad summary of which was published.

‘Set (Construction)’ is defined, indicating in what sense this term should be used. In sources, it is generally pointed out that there are two types sets: ‘noun set (construction)’ and ‘adjective set (construction)’.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

It is asserted, under the heading 'genitive set', that a third set type, the first constituent of which is its pronoun, should be handled.

Under the heading 'adverb set (adverbial construction)', it is suggested, with its reasons, that the adverb groups, used in the form of 'adverb + adjective' and 'adverb + adverb', should be counted as 'adverb set'.

As a consequence, the essay is ended by indicating that there are four types of sets in Turkish, and they should be named as 'genitive set, noun set, adjective set, adverb set'.

Key Words: adverb set, genitive set, group, set.

Birden çok sözcükten oluştuğu halde genellikle tek varlığı – kavramı karşılayan, tek sözcüklerden daha ayrıntılı, belirgin ve zengin anlamlara sahip olan ve metin çözümlerinde tek öge olarak gösterilen sözcük birliklerini “belirtme öbeği” adıyla anıyoruz. Dil bilgisi kaynaklarında, bunlar için “sözcük öbeği”, “kelime grubu” gibi adlar da kullanılmaktadır. Belirtme öbekleri, bir sözcüğün anlamının, ilişki kurduğu başka sözcüklerin anlamlarıyla tümlenmesi, belirtilmesi, genişletilmesi amaçlarıyla kurulur ve kullanılırlar. Ancak, genellikle bağımsız bir yargı bildirme aşamasına varamazlar. Bu nedenle, bir sözcükten geniş, bir tümceden dar bir anlam kapsamına sahiptirler.

Dil bilgisi ve söz dizimi kaynaklarında, belirtme öbekleri ve bunların türlerine ilişkin bilgi verilirken “öbek (grup)”, “takım (tamlama)” terimleri çok sık kullanılmaktadır. Ancak, bu terimlerin anlam kapsamları ve birbirinden ayrılan yönleri üzerinde bir açıklama yapılmamaktadır. Bu yazıda, önce bu iki terimin anlam kapsamlarını belirlemeye çalışacağız.

Öbek (Grup)

Konuyu araştırırken başvurduğumuz şu kaynaklarda, “sözcük öbeği (kelime grubu)” ya da “belirtme öbeği” terimlerine ilişkin hiçbir tanım ve açıklama bulamadık:

Dizdaroğlu Hikmet, Tümcebilgisi; Hengirmen Mehmet, Türkçe Dilbilgisi; Ediskun Haydar, Türk Dilbilgisi; Gencan Tahir Nejat, Dilbilgisi

Kimi dil bilgisi kaynaklarındaki “belirtme öbekleri (grupları)”na ilişkin tanım ve açıklamalarda da, belirtme öbeklerinin

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“bir belirtenle bir belirtilen”den oluştuğu söylenmektedir. Örneğin; Türkçenin Grameri’ndeki, “*Her belirtme öbeğinde en az biri belirten, biri belirtilen olmak üzere iki kelime bulunur.*” (Banguoğlu, 1974, 497); Türkçe Dilbilgisi’ndeki “*Bu bileşik sözler (belirtme grupları), belirtenle belirtilenden meydana gelmektedir.*” (Bilgegil, 1984, 115) tümceleri böyle bir anlayışı yansıtmaktadır. Aynı anlayışı yansıtan dilcilerden, belirlediklerimiz şunlardır:

Ergin Muharrem (1972), Sağlam (1977), Özkan ve Sevinçli(2008)

Bu kitaplarda yapılmış olan “öbek” ya da “belirtme öbeği” tanımlarındaki ortak yanlışlık, belirtme öbeklerinin tümünde “belirten/belirtilen” öğelerin bulunduğunu kabul ederek tanımlarını bu anlayış üzerinde oluşturmalarıdır. Belirtme öbeklerinin kapsamına giren “*bahçenin kapısı, bahçe kapısı, İstanbul Boğazı..*” gibi ad takımlarının; “*benim yolum, sizin işiniz, onların sordukları...*” gibi iyelik takımlarının; “*ekşi yoğurt, mor çatı, üç köy, yedinci sokak...*” gibi sıfat takımlarının birer “belirten / belirtilen” ögesi vardır. Ancak “*Ayşe ile kuzu, gönülden içeri, Halide Edip Adıvar, kafası karışan, mal etmek, Namık Bey, of be, senin için, yağmurdan dolayı...*” ve benzeri birçok belirtme öbeğinde birer “belirten / belirtilen” öge bulunmamaktadır.

Tanımlarını ve açıklamalarını bu anlayıştan farklı biçimlerde oluşturup belirtme öbeği (kelime grubu) nin çeşitli özellikleri hakkında bilgiler veren ulaşabildiğimiz öteki söz dizimi kaynakları da şunlardır:

Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi (Aktan, 2009), Örneklerle Türkçe Sözdizimi (Şimşek, 1987), Türkçenin Söz Dizimi (Karaağaç, 2009), Türkçede Söz Dizimi (Karahana, 2004)

“Öbek” maddelerine baktığımız dil bilgisi terimleri sözlüklerindeki ve T.D.K. – Türkçe Sözlükteki “öbek (grup)”, “sözcük öbeği (kelime grubu)” ya da “belirtme öbeği” terimlerine ilişkin tanımlar özetle şöyledir:

– “*Öbek: Özne, yüklem ve çeşitli tümleçlerle birlikte kullanılan kelimelerin tümü.*” (Hatiboğlu, 1969, 67)

– “*Grup / Kelime grubu : Çok kelimededen oluşan, yapı ve anlam bütünlüğü taşıyan, tek öge olarak işlem gören ve yargı bildirmeyen söz dizisi.*” (Korkmaz , 1992, 75)

– “*Öbek: Birden çok kelimededen oluşan, yapı ve anlamca bütünlüğü olan, tek öge olarak işlem gören söz dizisi.*” (Topaloğlu Ahmet, 1989, 115)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

– “Öbek: Dolaysız kuruculara, ad, eylem, sıfat, ilgeç dizimlerine, iki durak arasında yer alan ya da bir vurgunun çevresinde toplanan öğeler bütününe verilen ad.” (Vardar, 1988, 160)

– “Belirtme grubu: Tamlamalardan daha geniş kelime dizisi” (Türk Dil Kurumu, 1988, 167)

“Öbek: 2. Özne ,yüklem veya çeşitli tümleçlerle birlikte kullanılan sözlerin bütünü.” (Türk Dil Kurumu, 1988, 1129)

Yukarıda söz konusu ettiğimiz dil bilgisi ya da söz dizimi kitaplarındaki ve sözlüklerdeki “öbek (belirtme öbeği)” tanımlarında genellikle bulunan birinci ortak eksiklik, “birleşik sözcük” ile “belirtme öbeği (sözcük öbeği)”ni birbirinden ayırmayıp aynı tanımın içine almaları ve örneklerini de karışık olarak vermeleridir. Kimini alıntılıdığımız, kimi hakkında özet bilgi verdiğimiz yukarıdaki tanımlar; bu biçimleriyle birleşik sözcüğün de öbeğin (belirtme öbeğinin) de tanımı olabilirler. Çünkü, birleşik sözcükler de belirtme öbekleri de; a) birden çok sözcükten oluşurlar, b) anlam bütünlüğü taşırlar, c) anlatımda tek öge olarak işlem görürler, ç) genellikle yargı bildirmezler. Öyleyse bunları niçin birbirinden ayırıyoruz, ayrı adlarla anıyoruz?

Kaynakların ikinci ortak eksikliği de birinciye bağlıdır. Bu kaynaklar, yaptıkları tanımlarda ya da tanım sonrası açıklamalarda “belirtme öbeği (sözcük öbeği)”nin yazım özelliklerine hiç değinmiyorlar. Oysa, belirtme öbeklerini birleşik sözcüklerden ayıran tek özellik yazım biçimidir. Birleşik sözcüklerin yapısındaki sözcükler (bileşenler), bitişik yazılarak yazılı anlatımda tek sözcük biçiminde kullanılırlar; belirtme öbeklerinin yapısındaki sözcüklerse, birbirinden ayrı yazılarak bir “öbek” oluştururlar.

Söz konusu tanımların üçüncü eksikliği de, “öbek” sözcüğünün, dil bilgisi alanında her zaman tek anlam verecek biçimde kullanıldığını varsaymalarıdır. Oysa, Türk dil bilgisi ve söz dizimi kaynaklarında – derslerinde, “öbek” sözcüğünün bir “geniş anlamda”, bir de “dar anlamda” kullanımı vardır.

“Öbek”, geniş anlamda “birleşik sözcük”ün karşıtı olarak kullanılmaktadır. “Geniş anlamda öbek”, “birleşik yazılmayan sözcük kümesi” demektir. Bu anlamda kullanıldığı zaman, kendisini oluşturan sözcükler arasındaki ilişkinin niteliğine bakılmaksızın bütün belirtme öbeklerini – bu arada takımları (tamlamaları) da – kapsamaktadır. Yani Türkçedeki bütün takımlar (tamlamalar), aynı zamanda birer geniş anlamda öbektir. Söz diziminde kullanılan “belirtme öbeği” terimindeki “öbek” sözcüğü de, böyle “geniş anlam” taşımaktadır. “Geniş anlamda öbek” tanımı şöyle yapılabilir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Anlatım içinde bir anlam bildirmek – bir görev yapmak üzere bir araya getirilen, sözcükleri birbirinden ayrı yazılan ve genellikle bağımsız bir yargı bildirmeyen sözcük kümesine denir.

“Öbek”, dar anlamda “takım (tamlama)”nın karşıtı olarak kullanılmaktadır. “Dar anlamda öbek”, “takım özelliği taşımayan sözcük kümesi” demektir. Bu anlamda kullanıldığında, “takımlar (tamlamalar)” dışındaki bütün belirtme öbeklerini kapsar. Bunlarda, “belirten öge / belirtilen öge” ya da “yardımcı öge / temel öge” biçiminde belirleme ve ayırım yapılmaz. Fiil öbeği (*gezip dur-, görmezlikten gel-, kestirip at-, yardım et-...*), ilgeç öbeği (*fırın gibi, kuş kadar, senin için...*) gibi dar anlamda öbeklerde “temel öge / yardımcı öge” ayrımı yapılabilir de, bu ögeler “belirten / belirtilen” özelliği taşımaz; “ Türkçe söz dizimindeki “temel ögenin sona geleceği” ilkesine de uymazlar. “Dar anlamda öbek” tanımı şöyle yapılabilir:

Anlatım içinde birbirini tümlemeden, bir anlam bildirmek – bir görev yapmak üzere bir araya getirilen sözcük topluluğuna denir.

“Öbek” sözcüğünün dar anlamda kullanımıyla geniş anlamda kullanımını birbirinden ayırmadığımız zaman, “öbek/takım (tamlama)” ve “öbek / birleşik sözcük” ayrımlarını da düşüncemizde belirginleştiremeyiz. Dolayısıyla düşüncelerimiz, bilgilerimiz açık seçik oluşmaz. Kafamızda oluşan belirsizlikleri, bulanıklıkları, ikircikleri çözemeyiz. Konuyu başkalarına anlatamayız.

Takım (Tamlama)

Yukarıda söz konusu ettiğimiz dil bilgisi ve söz dizimi kaynaklarında, “takım (tamlama)” teriminin anlamına, içeriğine ilişkin hiçbir tanım ya da açıklamaya rastlamıyoruz. Bu kitaplar, “takım (tamlama)” terimini tanımlamadan, doğrudan ad takımları (isim tamlamaları) ve sıfat takımları (tamlamaları) ile ilgili bilgi ve açıklamalar yapmayı yeğlemişlerdir. Başvurduğumuz sözlüklerde ise, “tamlama” teriminin tanımları şöyledir:

- “Bir adın anlamının tam belirtilmesi için, bir başka addan, adıldan ya da sıfattan yardım görmesi.” (Hatiboğlu, 1969, 80)
- “Bir tamlayanla bir tamlananın oluşturduğu kelime grubu.” (Korkmaz, 1992, 145)
- “Bir tamlayanla bir tamlanandan meydana gelen kelime öbeği.” (Topaloğlu, 1989, 139)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

– “Bir tamlayanla bir tamlanandan oluşan dizim.” (Vardar, 1988, 197)

– “Bir adın anlam yönünden tam belirtilmesi için, bir başka addan, zamirden veya sıfattan yardım görmesi, terkip.” (Türk Dil Kurumu, 1988, 1411)

Görüldüğü gibi sözlükler, iki farklı tanım üzerinde yoğunlaşmışlardır. V. Hatiboğlu ile Türkçe Sözlük, takımın amacının “bir adın anlamının tam belirtilmesi” olduğunu varsayarak tanımlarını bu temelin üzerine kurmuşlardır. Öteki üç dilcinin tanımlarının ortak paydasıysa, tamlamanın “bir tamlayanla bir tamlanandan oluşması”dır.

“Takım” olarak kabul edilen belirtme öbeklerinin bir belirten (tamlayan) ve bir belirtilen (tamlanan) öğeden oluşmaları, en önemli özelliklerinden biridir. Ancak, bu öğelerin niçin “belirten” ve “belirtilen” olduklarının da tanımda vurgulanarak bu sözcüklerin içlerinin doldurulması gerekmektedir. Takımı oluşturan sözcüklerin “belirten” ve “belirtilen” olmaları ; birbirinin anlamını, öteki belirtme öbeklerinin sözcüklerinden daha belirgin ve yoğun olarak “tümlemeleri”nden ve birbirine daha “güçlü anlam bağlarıyla bağlanmaları”ndandır. İşte bu niteliklerin de “takım (tamlama)” tanımında belirtilmesi gerekmektedir. Nitekim, dar anlamdaki öbeklerde, “belirten / belirtilen” öğeler bulunmamakta ya da tam anlamıyla bir “yardımcı öğe / temel öğe” ayrımı yapılamamaktadır.

Yukarıda söz konusu ettiğimiz kaynakların tanımlarında, takım (tamlama)larla dar anlamda öbekleri birbirinden ayıran bu önemli noktalar vurgulanmamıştır.

Biz, Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi adlı kitabımızda, takımın (tamlamanın) tanımını şöyle yapıyoruz: “*Takım: Birbirini tümleyen (bütünleyen) sözcüklerin oluşturduğu belirtme öbekleridir. Takım olarak adlandırılan sözcük toplulukları, güçlü anlam bağlarıyla birbirine bağlanmış olan belirten ve belirtilen öğelerden oluşurlar.*” (Kahraman, 2009, 164)

Konumuzla ilgili en geniş ve ayrıntılı araştırma olan S. S. Mayzel’in “Türk Dilinde İzafet” adlı 185 sayfalık doktora tezindeki belirlemelere de burada değinmek gerekiyor. Mayzel’in bu yapıtının içeriğine ilişkin bilgileri, TDAY Belleten 1958’de Abdülkadir İnan’ın yapmış olduğu geniş özetten alıyoruz.

Bu özette, “izafet” teriminin doğrudan ve belirgin bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak “izafet”in sözlük anlamı, “1. İki şey arasındaki bağ, ilgi. 2. gr. İsim tamlaması, isim takımı.” (Devellioğlu,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

1980, 567) olduğuna göre; bu özetteki “izafet” sözcüğü de bu anlamda kabul edilmelidir.

Mayzel yapıtında, Türk Dilindeki “izafet”leri üç çeşide ayırmaktadır:

“1. tip: S1 + M1 kadının şapkası

2. tip: S0 + M1 kadın şapkası

3. tip: S0 + M0 fötr şapka” (İnan, 1958, 283)

Mayzel; bizim “belirtili ad takımı” adıyla andığımız “1. tip izafet”leri 7 çeşide, “belirtisiz ad takımı” adıyla andığımız “2. tip izafet”leri 21 çeşide ayırmaktadır. Günümüzdeki kimi dil bilgisi kaynaklarında “takısız ad takımı” adı verilen ve “ad takımı mı, sıfat takımı mı” sayılmaları gerektiği konusunda tartışmalar yapılan “3. tip izafet”leri de, Mayzel 9 çeşide ayırarak incelemektedir.

Söz konusu özetteki bazı anlatımlarından, Mayzel’in sıfat takımlarını “izafet” saymadığını çıkarıyoruz:

“İzafette sıfatın (adjektif) yeri olmadığı için substantif ile birleşen kelime izafet kurmazsa muhakkak sıfat olarak kabul edilir. (...) ‘komşu ev’ ve ‘komşu evi’ takımlarını alalım: Bunlardan birinci takımdaki ‘komşu’ sıfattır, (...) Demek ki ‘komşu ev’ izafet takımı değildir.” (İnan, 1958, 281)

Günümüzdeki dil bilgisi (ve söz dizimi) kaynaklarında, Mayzel’in “izafet”leri “isim tamlaması, ad tamlaması, ad takımı” başlıkları altında incelendiği gibi; sıfat takımları da “sıfat tamlaması, sıfat takımı” başlıkları altında incelenmektedir. Bu genel uygulamada, “izafet” özelliği taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın, takımların (tamlamaların) iki çeşidi önümüze çıkmaktadır:

1. Ad takımı (tamlaması), 2. Sıfat takımı (tamlaması)

İyelik Takımı

Ad takımlarının, sıfat takımlarının yanında; “belirten” ögesi kişi adlarından oluşan “benim elim, senin elin, onun eli, bizim elimiz, sizin eliniz, onların elleri” ya da “kendi elim, kendi elin, kendi eli, kendi elimiz, kendi eliniz, kendi elleri” gibi takımlar vardır. Bunlar; kimi kaynaklarda “iyelik öbeği (grubu)” (Aktan 2009, 9; Ergin 1972, 365; Karaağaç 2009, 176 – 177; Sağlam 1977, 9-10), kimi kaynaklarda “adıl takımı” (Şimşek 1987, 323 - 342) biçimlerinde adlandırılmakta; kimi kaynaklarda ayrı bir adla anılmayarak ad takımlarıyla birlikte açıklanıp örneklenmektedir (Bilgegil 1984, 122;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Ediskun 1985, 115; Gencan 1979, 159 – 258; Karahan 2004, 42 - 47; Özkan – Sevinçli 2008, 17). Banguoğlu, Dizdaroğlu ve Hengirmen ise; kitaplarında bunlardan hiç söz etmemişlerdir.

Bu takımlar, Mayzel'in 7 çeşidini yazıp örneklendirdiği "S1 + M1 tipi izafet"lerin a maddesindeki "*bir şeyin (maddenin) bir şeye ait olduğunu gösterir: kadının şapkası*" tanımının kapsamına girerler. Ancak Mayzel, gerek bu maddede gerekse öteki maddelerde, belirten ögesi kişi adlarından oluşan "izafetler"den hiç söz etmemiş, onların örneklerini de vermemiştir. "1. tip izafet" in 7 çeşidini, "2. tip izafet" in 21 çeşidini, "3. tip izafet" in 9 çeşidini tanıtmaya ve örnekleme bittikten sonra; bir paragrafta "*benim şapkam, senin şapkan, onun şapkası, bizim şapkamız, sizin şapkanız, onların şapkası*" çekimi yapılıyor. Bu çekimin altında da; "*Bu sıralarda ancak üçüncü şahısta izafet görülmektedir.*" denilerek "*Bununla beraber bunlar gerçek izafet ve 1., 2. şahıslı terkipler izafetin kaide dışı (anomal) çeşitleri olarak hissediliyor mu?*" sorusu soruluyor. Bu paragraf, "*Türkçenin çağdaş safhasında bunu kestirmek güçtür.*" Yargısıyla bitiriliyor (İnan 1958, 296). Ancak oradaki anlatımdan, bu soru ve yargıların Mayzel'in mi, özeti çıkaran Abdülkadir İnan'ın mı görüşünü yansıttığı pek anlaşılamiyor.

Bizce, "*benim şapkam, senin şapkan, onun şapkası, bizim şapkamız, sizin şapkanız, onların şapkası*" çekimindeki belirtme öbeklerini; "*belirten / belirtilen*" öğelerden oluşmaları, bu öğelerin birbirini tümlmeleri ve birbirine sıkı anlam bağlarıyla bağlanmaları gibi özelliklerine bakarak üçüncü bir takım (tamlama) çeşidi saymak gerekir. Bu takımların öğelerinin arasındaki bağlantı bir "iyelik ilişkisi" olduğu için, belirten öğeleri kişi adlı olan bu takımlara "iyelik takımı" adını vermek de uygun olur.

Ad takımlarının öğeleri arasında da iyelik ilişkisi vardır. Zaten ad takımları, üçüncü kişi iyelik takımlarındaki kişi adlarının yerini adların almasıyla oluşmuşlardır. Bu nedenle, her ad takımı aynı zamanda birer üçüncü kişi iyelik takımıdır. İyelik takımlarıyla ad takımlarını birbirinden ayıran ilk özellikleri biçimseldir: İyelik takımlarının belirten öğeleri birer kişi adından, ad takımlarının belirten öğeleri ise, adlardan ya da kişi adlı dışındaki ad görevli sözcüklerden oluşmaktadır. Bu iki takım türünü birbirinden ayırmamızın ikinci nedenini de şöyle belirtebiliriz: İyelik takımları, adların Türkçe anlatımdaki 6 kişi kavramına da bağlanmasıyla yapılmaktadır. Ad takımlarıysa; adların, yalnızca tekil ya da çoğul 3. kişi kavramıyla eşdeğerli olan adlara bağlanmasıyla kurulabilirler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Bu açıklamalar sonucunda, yukarıda “iki” olarak belirttiğimiz takım (tamlama) sayısı üçe çıkması gerektiğini söyleyebiliriz:

1. Ad takımı (tamlaması), 2. Sıfat takımı (tamlaması), 3. İyelik takımı (tamlaması).

Belirteç Takımı (Zarf Tamlaması)

Dil bilgisi kaynaklarında, belirteç (zarf) türünün anlatımdaki görevleri “fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ve kendi türünden sözcüklerin anlamlarını etkilemek, belirtmek, kısmak, pekiştirmek” biçiminde sayılır; belirtecin tanımı da, genellikle “bu görevleri yapan sözcük ve sözcük öbekleridir” biçiminde yapılır.

Bu yazının başında söz konusu ettiğimiz dil bilgisi terimleri sözlüklerinde ve dil bilgisi – söz dizimi kaynaklarının büyük çoğunluğunda, birden çok sözcükten oluşan belirteçleri (belirteç öbeklerini) kapsayan “belirteç öbeği (zarf grubu)” gibi adlandırmalar ve bunlara ilişkin açıklamalar yer almamaktadır. Bunların yalnızca beş tanesi belirteç öbeklerine değinmiş ve bunları örneklendirmiştir:

“Türkçenin Grameri” kitabında, belirteçle onun belirttiği sözcüklerin birlikte oluşturduğu öbeklere “zarf öbeği” denmiş, bunlara örnekler verilmiştir (Banguoğlu, 1974, 502). “Türkçe Dilbilgisi” kitabının “zarf grubu” tanımı da buna benzemektedir: “*Bir veya birden çok zarfla, bir sıfat, bir mastar veya bir fiilden meydana gelen kelime grubuna zarf grubu denir.*” (Bilgegil, 1984, 162)) “Örneklerle Türkçe Sözdizimi” adlı kitaptaysa, “belirteç öbeği”nin kapsamı bunlara göre daraltılmıştır: “*Bir belirteçle bunun, anlamını berkittiği önadın ya da başka bir belirtecin oluşturduğu niteleme öbeğine belirteç öbeği denir.*” (Şimşek, 1987, 367) Dördüncü kaynağımız olan “Dilbilgisi” adlı kitapta, “öbeksiz belirteçler”e “*hemen şimdi, -den sonra, -e kadar, güzel güzel*” gibi örnekler; “deyim biçiminde belirteçler”e de “*ikide bir, arada sırada, er geç*” gibi örnekler verilmiştir (Gencan, 1979, 437). “Türk Dilbilgisi” kitabında da, “zaman, yer, durum, nicelik, soru” belirteçlerinin yapısal özelliklerine ayrı ayrı değinilirken şöyle örnekler verilmiştir: “*bayram ertesi (git-), bir aşağı bir yukarı (dolaş-), iç içe (gir-), küt küt (vur-), ne kadar (uyumalı), teker teker (geliniz)*” (Ediskun, 1985, 273 – 283)

Gencan ile Ediskun’un verdikleri örnekler ve bunlara ekleyebileceğimiz “*sıcaktan dolayı, başını kaldırıp, ileri bakarak, pek kısa, çok sessiz, baş aşağı, her gün, gündüz gece, yavaş ama gururlu, ha babam, ikide bir...*” gibi belirtme öbekleri; fiil, fiilimsi, sıfat ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

sıfatların nitelediği – belirttiği adlarla aynı konumda bulunarak “belirtilen öge” özelliği taşımaktadır.

İncelediğimiz dil bilgisi – söz dizimi kaynaklarında ve dil bilgisi terimleri sözlüklerinde, “belirteç takımı (zarf tamlaması)” gibi adlandırmalar ya da bunlara ilişkin açıklamalar bulunmamaktadır. Oysa; yukarıda verdiğimiz üçüncü, dördüncü örneklerdeki belirteçler ve bunların belirttikleri öğeler (ikisi birlikte), birer takım özelliği göstermektedir. Bu konuda; “Türkçede Söz Dizimi” adlı kitapta, “*f*) Sıfat ve zarfların anlamlarını, miktar ve derece bakımından tamamlayan zarfların meydana getirdikleri kelime grupları da birer sıfat tamlamasıdır: *en / tatlı, çok / güzel, pek / doğru, daha / gösterişli*” (Karahan 2004, 52) yargısı vardır. “Türkçenin Söz Dizimi” kitabı da, “*e*) Sıfat ve zarfların, anlamlarını miktar ve derece bakımından tamamlayan zarfların oluşturduğu söz öbekleri de birer sıfat tamlamasıdır: *pek çok, en güzel, çok iyi, beni bile anlayabilecek kadar sabırlı.*” (Karaağaç 2009, 182) diyerek aynı görüşü yinelemektedir.

Bu iki kaynak; “sıfatlarla zarfların anlamlarını miktar ve derece bakımından tamamlayan zarfların oluşturduğu” belirtme öbeklerinin birer “takım (tamlama)” olarak kabul edilmesini benimseyerek doğru bir değerlendirme yapmışlardır. Ancak; bu takımlar, sıfat takımlarına benzemekle birlikte, tam birer sıfat takımı değildir. Çünkü, sıfat takımlarının “belirtilen (tamlanan)” öğeleri adlardan oluşur ve takımın öğeleri ayrılırken “belirten (tamlayan)” öğeleri “sıfat”, “belirtilen (tamlanan)” öğeleri “ad” olarak gösterilebilir. Oysa, yukarıdaki örneklerde bulunan “tatlı, güzel, doğru, gösterişli” ve “çok, güzel, iyi, sabırlı” sözcükleri; ne birer ad ne de birer ad görevli sözcüktür. Bunlar birer sıfattır ve adları niteleme – belirtme görevi yaparlar. Zaten sıfat oldukları için de “belirteç” türünden sözcüklerle belirtilmişlerdir. Gerektiği zaman belirteç görevinde de kullanılabilirler. Bu sözcükleri birer “sıfat ve zarf” olduğunu, yukarıda alıntılıdığımız tümcelerinde, zaten adı geçen dilciler de söylemektedir.

Makalemizin önceki sayfalarında, takım (tamlama) sayılabilecek belirtme öbeklerinin temel özelliklerini şöyle belirlemiştik:

a) Bir “belirten (tamlayan)”, bir “belirtilen (tamlanan)” öğeden oluşmak. Buradaki “belirten”, takımın yardımcı ögesi; “belirtilen”, temel ögesidir.

b) “Belirten / belirtilen” öğelerin birbirini tümlemesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

c) “Belirten / belirtilen” ögeler arasında sıkı bir anlam bağı olması.

İşte söz konusu ettiğimiz belirtme öbekleri ve Leyla Karahan ile Günay Karaağaç’ın verdikleri örnekler; takımların bu üç özelliğini taşıdıkları için, yapısal olarak ve ögeler arası ilişkilerin niteliği bakımından “**belirteç takımı**” sayılmaya ve bu adla anılmaya uygundur:

<u>biraz</u>	<u>dar</u>	(bir sokak)	<u>daha</u>	<u>hızlı</u>	(koşmalısın)
<u>belirten</u>	<u>belirtilen</u>		<u>belirten</u>	<u>belirtilen</u>	
belirteç takımı			belirteç takımı		

Anlatım içinde kullanılmadıkları (başka sözcük ve ögelerle ilişkiye girmedikleri zaman) “belirteç takımı” olarak adlandırılan bu belirtme öbekleri, Türkçenin öteki sözcük ve öbekleri gibi, Türkçe anlatımda çeşitli görevlerde kullanılabilir; buna bağlı olarak da değişik adlar alabilirler. Örnek olarak, yukarıdaki belirteç takımlarından birincisi, “bir sokak” ögesini niteleyerek orada “sıfat öbeği” işlevi görmektedir; ikincisi de “koşmalısın” fiilini belirterek orada “belirteç öbeği” olarak işlev görmektedir.

Sonuç olarak, Türkçede “takım (tamlama)” özelliği taşıyan ve bu adla anılması uygun olan belirtme öbeklerini, topluca yeniden yazalım:

1. İyelik takımı, 2. Ad takımı, 3. Sıfat takımı, 4. Belirteç takımı

KAYNAKÇA

- AKTAN, Bilâl, Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, Gazi Kitabevi, Ankara 2009
- BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri, Baha Matbaası, İstanbul 1974 Bilgegil Kaya, Türkçe Dilbilgisi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1984
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat, Doğu Matbaası, Ankara 1980
- DİZDAROĞLU, Hikmet, Tümcebilgisi, TDK Yayınları, Kalite Basımevi, Ankara 1976
- EDİSKUN, Haydar, Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

-
- ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Minnetođlu Yayınları, İstanbul 1972
- GENCAN, Tahir Nejat, Dilbilgisi, TDK Yayınları A.Ü. Basımevi, Ankara 1979
- HATİBOĞLU, Vecihe, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., A.Ü. Basımevi, Ankara 1969
- HENGİR MEN, Mehmet, Türkçe Dilbilgisi, Engin Yayınevi, Ankara 1997
- KAHRAMAN, Tahir, Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi, Kanyılmaz Basımevi, İzmir 2009
- KARAĞAÇ, Günay, Türkçenin Söz Dizimi, KESİT Yayınları, İstanbul 2009
- KARAHAN, Leylâ, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara 2004
- KORKMAZ, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1992
- MAYZEL, S. S. (özetleyen Abdülkadir İnan), Türk Dilinde İzafet, TDAY Belleten 1958, TDK Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988
- ÖZKAN, Mustafa – Sevinçli Veysi, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 3F Yayınları, İstanbul 2008
- SAĞLAM, Sıtkı, Türkçenin Sözdizimi, Diyarbakır 1977
- ŞİMŞEK, Rasim, Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Kuzey Gaz. Ve Mat. A. Ş. Trabzon 1987
- TOPALOĞLU, Ahmet, Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1989
- VARDAR, Berke, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, abc Kitabevi, İstanbul 1988

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*